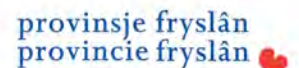

Inhoudsopgave:

1. Het verhaal van onze regio	1
2. Verder bouwen op een sterke regionale samenwerking	2
3. Maatschappelijke opgaven en monitor brede welvaart	2
4. Regio Deal Zuidwest-Friesland in één oogopslag	3
5. Streefbeeld	4
6. Pijler Mienskip	4
7. Pijler voorzieningen	5
8. Pijler leefomgeving	7
9. Pijler economie	8
10. De financiën	9
11. De organisatie	10

1. Het verhaal van onze regio

Platteland en stad

In onze plattelandsregio aan het IJsselmeer wonen, werken en leven ruim 140.000 mensen. Ze wonen in de meer dan 140 kernen in het landelijk gebied of in de stedelijke zone van Bolsward, Sneek, Joure en Lemmer langs de A6 en A7. Zuidwest-Friesland herbergt zeven van de elf Friese steden en veel beschermde stads- en dorpsgezichten. Je vindt ze allemaal ergens op de kruispunten van een fijnmazig waterwegennetwerk. Onze inwoners genieten van rust en ruimte. De kernen hebben elk hun eigen karakter, dynamiek en vitaliteit. Door het uitgestrekte landelijk gebied zijn de afstanden tussen de kernen relatief groot. De steden en dorpen vormen een netwerk en zijn sterk met elkaar verbonden.

De Friese Mienskip

Van oudsher is er een krachtige verbondenheid in de samenleving, die we in het Fries zo mooi de Mienskip noemen. Die verbondenheid is ontstaan door de gezamenlijke strijd tegen het water en een onderlinge afhankelijkheid. Alleen samen waren we zelfredzaam. Veel van wat er wordt gedaan en bereikt komt tot stand vanuit het organisatievermogen van de inwoners, het verenigingsleven en de nauwe verbanden met lokale organisaties en het bedrijfsleven. Mensen in de kleinere kernen kennen elkaar en pakken zaken met elkaar op. Ze voelen zich verbonden met hun woonomgeving en willen er ook graag blijven wonen. Het bruist van de energie in de Zuidwesthoek van Friesland. Door

evenementen als het Concours Hippique in Rijs, de Iepenloftspullen, De Friese Ballonfeesten in Joure, De Visserijdagen in Makkum en Stavoren, de Fiets-11-stedentocht, de Sneekweek, de zeilwedstrijden met de skûtsjes (it Skûtsjesilen) en traditionele sporten als fierljeppen en kaatsen. Dit wordt allemaal mogelijk gemaakt door de vele vrijwilligers.

Gevormd door het water

We zijn trots op ons unieke waterlandschap met de fantastische Friese meren, natuurlijke waterlopen, vaarten en kanalen. De Afsluitdijk tussen het IJsselmeer en het Waddengebied is één van de iconen van waterrijk

Zuidwest-Friesland en een symbool van de strijd tegen en met het water, net als het Woudagemaal in Lemmer. Omgaan met water: dat hoort bij ons DNA. Het water is hier altijd erg sturend geweest in de ontwikkeling en met de klimaatverandering wordt deze opgave alleen maar belangrijker. Dat maakt onze regio bij uitstek de plek waar we integraal met de toekomstige wateropgaven aan de slag gaan: in verbinding met de mobiliteit, economie, energie en de leefomgeving.

2. Verder bouwen op een sterke regionale samenwerking

Deze Regio Deal aanvraag is een samenwerking tussen **de gemeente De Fryske Marren, gemeente Súdwest-Fryslân, provinsje Fryslân, Wetterskip Fryslân en meer dan 25 partnerorganisaties uit de regio:** welzijnsorganisaties, scholen, ondernemers en meer (zie foto hieronder: 12 september 2023). Als regionale overheden werken we al jarenlang samen onder de vlag van de Gebiedsagenda Súdwesthoeke/Zuidwest-Friesland; een stevige basis om op voort te bouwen. Hier hebben we in de afgelopen periode een breed veld aan partners uit de regio bij aangehaakt, bestaande en nieuw gelegde contacten: **zorg- en welzijn** (ROS Friesland, Patyna, Stichting Sociaal Collectief Súdwest-Fryslân, Sociaal Werk De Kear, Bibliotheken Mar en Fean, Doarpswurk); **onderwijs** (RSG Magister Alvinus Sneek, CVO Zuidwest-Friesland, ROC Friese Poort); **sport** (Sportbedrijf De Fryske Marren, Sport Fryslân); **wonen** (Woningcorporatie Dynhus); **energie** (Energie Coöperatie Gaasterland, Enerzjykoöperaasje De Poask

12 september 2023: partners benoemen prioriteiten en proosten samen op de regionale samenwerking

Terherne); **regionale ondernemers** (Ondernemersnetwerk Gaasterland, VVB Lemsterland, Ondernemersver.Skarsterlân, Ondernemersfed. SWF, VOS, Van Wijnen Noord, Beneteau Group, Vripack Sneek, Boschma Cases Lemmer); **natuur- en landschapsorganisaties** (It Fryske Gea, Landschapsbeheer Friesland); **recreatie** (VVV Waterland van Friesland, Toerisme Alliantie Fryslân); **innovatie** Innovatiepact Fryslân (economic board, triple helix); **mobiliteit** (Freonen (vrienden) fan Fossielvrij Fryslân).

Deze partners onderschrijven de urgentie en inhoud van de maatschappelijke opgaven die we aanpakken met de Regio Deal. Hiermee zit de energie van de Mienskip in deze Regio Deal aanvraag: mensen staan klaar om in een mooie samenwerking de handen uit de mouwen te steken en tot nieuwe, duurzame oplossingen te komen. Ook staan deze partners klaar om in 2024 een belangrijke rol te spelen bij de uitwerking. We gebruiken de Regio Deal om tot nieuwe vormen van participatie te komen, waardoor de inwoners straks de juiste plek aan tafel hebben.

3. Maatschappelijke opgaven en monitor brede welvaart

De Mienskip is ons fundament én onze belangrijkste opgave

Zuidwest-Friesland is een aantrekkelijke regio om te wonen en leven. De hechte samenleving in de kernen (hierna genoemd: de Mienskip) speelt hierin een belangrijke rol. Mensen kennen elkaar, praten met elkaar en helpen elkaar als dat nodig is. Hierin ligt een belangrijk fundament voor het welzijn van onze inwoners. We zien echter dat de Mienskip onder druk staat. Als we niets doen, dan brokkelt de Mienskip langzaam af. En dan verdwijnt er veel meer. De Mienskip zorgt voor samenredzaamheid en vormt een vangnet bij nieuwe uitdagingen, bijvoorbeeld als voorzieningen minder goed bereikbaar zijn. De Mienskip is ons fundament en het sterk houden van dat fundament is onze belangrijkste maatschappelijke opgave.

Demografie: sterke vergrijzing en ontgroening leggen druk op Mienskip en arbeidsmarkt

In onze regio is er sprake van een sterkere ontgroening en vergrijzing dan landelijk. In 2040 is 31% 65-plus, ten opzichte van 26% landelijk gemiddeld. Dit legt druk op de Mienskip: de groep die ondersteuning vraagt groeit en de groep die hulp kan bieden wordt kleiner. De demografische veranderingen versterken ook de al aanwezige krapte op de arbeidsmarkt. De beroepsbevolking daalt zelfs met 18% tot 2040; dit is fors meer dan het landelijk gemiddelde van 6% daling. Ook zijn er relatief weinig hoogopgeleiden in de regio werkzaam en dit tekort neemt toe.

Geografie: prachtig landschap en de afstanden zijn groot

Zuidwest-Friesland is een uitgestrekte plattelandregio met een groot oppervlak, veel wateren en meer dan 140 kernen. Dit is een kracht maar ook een kwetsbaarheid: het is prachtig wonen, maar de afstanden tot voorzieningen en economische centra zijn groot. Het dalende voorzieningenniveau en de teruglopende mobiliteitsmogelijkheden hebben hierdoor een groter effect op het welzijn van inwoners dan in andere regio's. Ons prachtige landschap is kwetsbaar als er ingrepen nodig zijn. En het grote oppervlak aan veenweidegebieden heeft een gebruiksaanwijzing vanwege de maaiveldaling.

Monitor brede welvaart en verband met onze opgaven

Uit de monitor brede welvaart (bron: Planbureau Fryslân, mei 2023) komt naar voren dat Zuidwest-Friesland op veel onderdelen **goed** scoort ten opzichte van het landelijk gemiddelde:

- + Inwoners zijn tevredener, minder gestrest, minder eenzaam.
- + Een groter aandeel inwoners verricht vrijwilligerswerk.
- + Inwoners ervaren gezondheid als goed en levensverwachting hoger.
- + Landschap en milieu scoren goed.

Deze plussen komen terug in onze opgaven: het in stand houden en versterken van de Mienskip en het bewaken van ons prachtige landschap. We zetten hiermee in op het vasthouden van onze kwaliteiten.

Bron: PBL, mei 2023

De punten waarop de regio **ongunstig** scoort zijn:

- Het inkomen en het bbp is lager dan gemiddeld (score Materiële welvaart)
- en inwoners zijn lager opgeleid (score Onderwijs).
- Qua fysieke omgeving is de afstand tot voorzieningen groter dan landelijk (score Bereikbaarheid).

Deze minnen komen terug in onze opgaven: het versterken van de bereikbaarheid van voorzieningen en van onze economie. We pakken hiermee onze verbeterpunten aan.

4. Regio Deal Zuidwest-Friesland in één oogopslag

De vier grote opgaven vertalen we naar vier pijlers in de aanpak. De Mienskip is ons fundament en dat fundament zetten we in bij alle pijlers. In de volgende hoofdstukken beschrijven we kort de opgaven en gaan we in op de aanpak per pijler: Mienskip, Voorzieningen, Leefomgeving en Economie. Hieronder eerst het streefbeeld per pijler.

5. Streefbeeld

Mienskip: Inwoners van Zuidwest-Friesland voelen zich nauw verbonden met elkaar en met hun woonomgeving. Er zijn nieuwe, creatieve vormen van ontmoeting en participatie ontwikkeld waardoor inwoners, organisaties en

overheden samen werken aan problemen die lokaal worden ervaren. Inwoners voelen zich verantwoordelijk voor de leefbaarheid in hun eigen kern of wijk en handelen hier ook naar; ze besturen de buurtbus of halen boodschappen voor de buurvrouw. Verenigingen zijn toekomstbestendiger geworden, doordat ze beter samenwerken. Ontmoetingsgebouwen hebben een duurzame exploitatie doordat slimme combinaties zijn gemaakt tussen functies. Hiermee zijn de inwoners van de kernen samenredzaam en is er altijd een oplossing als een voorziening niet in de buurt is. De jeugd blijft graag wonen in de regio omdat ze zich hier thuis voelen, goed onderwijs kunnen volgen en passende woningen en banen kunnen vinden.

Voorzieningen: Vanuit alle kernen zijn de essentiële voorzieningen, zoals zorg, onderwijs en ontmoeten, bereikbaar voor onze inwoners. Dit betekent niet dat alles overal aanwezig is. We hebben geleerd scherpe keuzes te maken en in te spelen op

lokale behoefte en mogelijkheden. Er is een goed mobiliteitsnetwerk, ingericht naar de behoeften van de inwoners. Hierdoor kunnen inwoners ook in de avond bij de voorzieningen in de grotere kernen komen. Inwoners weten het digitale netwerk goed te gebruiken om ondersteuning te krijgen. Doordat we maximaal hebben ingezet op preventie en gezond oud worden, is de gezondheid van onze inwoners verbeterd. Er zijn nieuwe zorgconcepten ontwikkeld, specifiek in de ouderenzorg, waardoor inwoners zoveel mogelijk thuis kunnen blijven wonen en passende zorg en ondersteuning krijgen als het nodig is, vanuit de Mienskip of organisaties. Zo houden we de zorgvraag binnen de perken.

Leefomgeving: We zijn gewend om bij nieuwe ontwikkelingen de kwaliteit van onze leefomgeving centraal te zetten en samen met inwoners tot lokale uitwerkingen te komen. Hiermee

behouden we ons DNA. Mooie voorbeelden hiervan in Bolsward, Terherme en Woudsend gebruiken we als inspiratie. De nieuwe vormen van participatie met de Mienskip zetten we hierbij maximaal in en dit leidt tot nieuwe oplossingen en lokaal eigenaarschap. We hebben meer ruimte voor water op logische plekken en benutten de vele kansen die het water biedt. Voor de natuur, gezondheid en beweging, mobiliteit,

economische ontwikkeling en meer. Bij nieuwe ontwikkelingen is waterrobuust bouwen een standaard werkwijze.

Economie: Binnen de regionale arbeidsmarkt sluiten vraag en aanbod goed op elkaar aan. Dit hebben we bereikt door te investeren in arbeidsmarktrelevant regionaal onderwijs.

Regiospecifieke opleidingen op het gebied van techniek, zorg en gastvrijheid zorgen voor voldoende arbeidskrachten voor onze sterke sectoren. Ook om- en bijscholing dragen bij aan de goede inzetbaarheid van onze beroepsbevolking. Bedrijven vestigen zich graag in de regio, omdat ze gemotiveerd personeel vinden met de juiste skills. MKB-bedrijven hebben en krijgen de tools om te innoveren en verduurzamen, onder meer door het sterke MKB-netwerk dat is ontstaan. Ondernemers dragen actief bij aan de Mienskip vanuit de betrokkenheid die ze voelen en werken mee aan lokale oplossingen voor de leefbaarheid. We hebben onze koppositie in de maritieme sector versterkt en zijn de eerste elektrische vaarregio ter wereld, met een prachtig vaamnetwerk dat klaar is voor de toekomst.

6. Pijler Mienskip

Opgave

Door individualisering lopen we het risico dat we onze hechte samenleving verliezen

De Mienskip, de hechte samenleving in de kernen, is een belangrijke kracht van dit gebied. De Mienskip staat onder druk. We zien dat er sprake is van individualisering en dat er steeds meer mensen zijn die afstand voelen tot de samenleving. In de kernen merken we dat het aantal vrijwilligers en verenigingsleden afneemt. De organisatiekracht van verenigingen is ongelijk verdeeld en neemt ook af. Hiermee wordt het in stand houden van voorzieningen voor ontmoeten zoals dorpshuizen en sportaccommodaties steeds moeilijker en dit heeft een zichzelf versterkend effect. Door vergrijzing groeit de groep die ondersteuning vanuit de Mienskip kan gebruiken en neemt de groep die een bijdrage kan leveren juist af. Hiermee raakt de balans verstoord. Bovendien zien we dat jongere generaties lastiger zijn te mobiliseren om zich in te zetten. De samenredzaamheid vanuit de Mienskip is in de komende jaren harder nodig dan ooit: vanwege verdwijnende voorzieningen en als belangrijke pijler bij preventie en positieve gezondheid.

Grote uitdagingen lokaal aanpakken samen met onze 140.000 inwoners

Centraal in onze interventiestrategie staat dat we vanuit de Mienskip werken: onze hechte samenleving

in gebieden, kernen en wijken. We betrekken mensen bij wat er in hun leefomgeving gebeurt. Als overheden en organisaties zoeken we naar nieuwe, creatieve vormen van participatie en ontmoeting. De traditionele dorpsbelangen zijn niet meer een goede vertegenwoordiging van de samenleving in de kernen. Een nieuwe vorm is er nog niet. Met experimenten en lokale oplossingen leren we hoe we de Mienskip steeds beter in haar kracht zetten. We zetten in op lokale oplossingen voor grote problemen die we samen met de mensen vormgeven. Hoe willen we onze regio overdragen aan volgende generaties? Wat betekent brede welvaart in de eigen kern? En welke bijdrage kan iedereen zelf leveren? Zo zorgen we dat inwoners in hun eigen kern en wijk de eigen brede welvaart kunnen beïnvloeden. Zodat iedereen zich thuis voelt en mee kan doen. Hierin werken we samen met onze vele sociale partners.

Inzet op samenredzaamheid

We versterken de samenredzaamheid, door met inwoners te bedenken wat er nodig is voor de leefbaarheid in hun kern of wijk. Wat kunnen ze zelf en samen, welke professionele ondersteuning hebben ze nodig? Met name **ouderen** kunnen deze ondersteuning goed gebruiken. We richten onze aandacht ook op **jongeren**. Welke activiteiten willen ze in hun omgeving? Hoe kunnen we hen faciliteren om dingen zelf te organiseren? Zij zijn de vrijwilligers van de toekomst. Verenigingen in de kleine kernen, culturele- en welzijnsactiviteiten en ontmoetingsruimtes zoals de bibliotheek, dorpshuizen en sportaccommodaties spelen een belangrijke rol in de sociale binding. We denken met verenigingen na over hoe we ze anders kunnen inrichten zodat ze toekomstbestendiger zijn en mensen laagdrempeliger een bijdrage kunnen leveren als vrijwilliger, want we zien dat hier kansen liggen. We werken aan verduurzaming van de ontmoetingsgebouwen. En we versterken de exploitatie door de gebouwen voor verschillende activiteiten in te zetten.

Projecten binnen onze interventiestrategie:

- Plekberaden in de kernen organiseren: in gesprek over de toekomst van je eigen kern. Samen met inwoners zoeken we naar oplossingen voor maatschappelijke opgaven.
- Inwoners gericht faciliteren bij vrijwilligerswerk en organisatiekracht van (belangen)verenigingen versterken
- Place of Hope: we organiseren ateliers met bewoners, ondernemers, onderwijs en overheden ateliers organiseren over de maatschappelijke opgaven en hoe je deze concreet en gebiedsgericht kunt oplossen. Ateliers in woorden, beelden, geluiden en geuren. De resultaten bundelen we in een Place of Hope tentoonstelling. We werken hierin samen met Innovatiepact Fryslân en Arcadia.

Gevraagde bijdrage Rijk:

Kennis en best practices uitwisselen, in ieder geval op het gebied van:

- We zetten onze regio met sterke Mienskip en veel behoefte aan samenredzaamheid graag in als proeftuin op het gebied van mensen betrekken bij de samenleving / elkaar helpen.
- Er zit in ieder geval een sterk verband met de programma's GALA, IZA en WOZO. Hier zit ook een verbinding met de volgende pijler: Voorzieningen.

7. Pijler voorzieningen

Opgave

De nabijheid en bereikbaarheid van onze voorzieningen (in de kleine kernen) staat onder druk

Concentratie van voorzieningen is een algemene trend die niet uniek is voor onze regio. Maar door de grote afstanden, de vele kleine kernen en het vele water is de uitdaging om de voorzieningen bereikbaar te houden extra groot. Aan de west- en zuidkant van de regio ligt het IJsselmeer; aan die kant is het gebied dus niet ontsloten. Vanaf de kust is de afstand naar de stedelijke zone groot. Door de combinatie van het verdwijnen van voorzieningen als basisscholen, supermarkten, huisartsen en sportverenigingen uit de kernen en het teruglopen van de mobiliteitsmogelijkheden staat de bereikbaarheid van voorzieningen behoorlijk onder druk.

Bijna onmogelijk om alle inwoners in de toekomst passende zorg te bieden

De zorg staat onder druk vanwege een sterk toenemende zorgvraag, terwijl de arbeidsmarkt krimpt. Dit blijkt ook uit het Regiobeeld voor de provincie Fryslân vanuit De juiste zorg op de juiste plek (juli 2023). Er is meer zorg nodig vanwege de vergrijzing en er is te weinig personeel. We doen vaker een beroep op mantelzorgers, terwijl ook het aantal potentiële mantelzorgers afneemt. Met name in de kleine kernen staan de ambulante zorg en ondersteuning onder druk, door de reistijd en kleine aantallen. Hiermee is het bijna onmogelijk om alle inwoners in de toekomst passende zorg te blijven bieden en zijn er nieuwe oplossingen nodig.

Vervoersarmoede grote invloed op welzijn inwoners

Er zijn steeds minder mobiliteitsmogelijkheden in de regio en er is sprake van vervoersarmoede. Het openbaar vervoer verschaalt. Daardoor zijn veel mensen voor het afleggen van grotere afstanden afhankelijk van een auto; mensen met een laag inkomen bezitten vaak geen auto. Jongeren kiezen voor een vmbo-opleiding omdat de havo-

en wo-scholen verder weg liggen. Het openbaar vervoer is te duur en de reistijd is lang. Studenten kunnen daardoor niet stgelopen in ons gebied en cliënten worden niet opgehaald voor zorg. Zo hebben de grote afstanden en teruglopende mobiliteitsmogelijkheden op allerlei manieren effect op het welzijn van inwoners.

Slimme spreiding basisvoorzieningen en stevige stedelijke zone

De essentiële voorzieningen moeten bereikbaar zijn voor onze inwoners, maar niet alles kan overal. Daarom zorgen we voor een slimme spreiding van basisvoorzieningen in de hele regio: platteland, dorp en stad, bijvoorbeeld door het combineren van functies. Hierbij ligt de eerste focus op voorzieningen voor ontmoeten en zorg, omdat hierbij de urgentie het grootst is. Het vergroten van de mobiliteitsmogelijkheden van onze inwoners is een belangrijk onderdeel van de aanpak. Daarnaast zetten we in op een stevige stedelijke zone van Sneek, Bolsward, Joure en Lemmer met een kwalitatief hoogstaand voorzieningenaanbod voor de hele regio.

De zorgvraag verkleinen en inzetten op nieuwe zorgconcepten

We zetten in op het verkleinen van de zorgvraag én op nieuwe concepten en het spreiden van de basiszorg. We werken aan de transitie van zorg naar gezondheid, vanuit het concept van positieve gezondheid en gezond ouder worden (in aansluiting op GALA en IZA). Sociale samenhang is hierin een belangrijke pijler. We doen dit samen met de inwoners en de verbonden partijen. We zetten in op preventie en normalisatie. We sluiten hierin aan bij de leefwereld van de inwoners, nodigen hen uit om aan de slag te gaan met dat wat voor hen het meest urgent is. Waarbij het eigenaarschap bij de inwoners blijft en zij zelf een actieve rol vervullen, zowel individueel als met de Mienskip. We brengen sociaal en fysiek bij elkaar: ook de fysieke leefomgeving kan hierin een belangrijke rol spelen; bijvoorbeeld via cultuur en sport (aansluiting bij programma Gezonde Leefomgeving). Inwoners moeten weten dat binnen afzienbare termijn niet meer alle zorg geleverd kan worden zoals nu. Door het anders inrichten van de **ouderenzorg** willen we **iedere inwoner** de mogelijkheid te geven om binnen hun eigen woonomgeving de gehele wooncarrière te doorlopen. Ook als er intensieve zorg nodig is. Laagcomplex zorg zoals de huisarts, bloedprikken, bespreken van een uitslag met een arts blijft dichtbij. Dat kan thuis of in regionale gezondheidscentra. We zetten ook in op digitalisering van zorg en we helpen inwoners ook om digitaal vaardiger te worden. We kiezen voor innovatieve zorgconcepten en zorgen voor de juiste gebouwen op de juiste plek. We sluiten hierbij aan bij de ervaringen vanuit programma WOZO.

Samenwerking voortgezet onderwijs gericht op onderwijsmogelijkheden hele regio

We willen toekomstbestendig en kwalitatief goed onderwijs. Daarom doorbreken we de traditionele structuur van het voortgezet onderwijs in Sneek. Hierbij zijn de onderwijsorganisaties RSG en CVO de initiatiefnemer. Zij hebben inmiddels hun krachten gebundeld. We ontwikkelen samen een brede campus op meerdere locaties (Sneek, Balk, Koudum): waar leren, werken, ontdekken en innoveren bij elkaar komen. Waar onderwijs en werkgelegenheid op elkaar aansluiten. Door een laagdrempelig aanbod van sport, cultuur en welzijn bevorderen we kansengelijkheid en blijven we de jeugd binden aan de regio. Een voorziening die niet alleen bedoeld is voor **leerlingen, maar ook een belangrijke functie voor andere inwoners** vervult. We richten virtuele klaslokalen in (pilot) zodat we keuzevakken op meerdere plekken in de regio kunnen blijven aanbieden (docent en leerlingen zijn op verschillende locaties, in Sneek, Balk en Koudum, en zien elkaar via grote schermen). We zetten in op een leven lang ontwikkelen (LLO) en werken samen met de arbeidsmarkt; onder andere de ondernemersverenigingen aan die zijn verbonden aan deze Regio Deal.

Tegengaan vervoersarmoede door integraal vraaggestuurd mobiliteitsnetwerk

We zetten in op nieuwe mobiliteitsmogelijkheden aansluitend bij de behoefte van onze inwoners. We willen voorkomen dat de auto als enige optie overblijft en de vervoersarmoede toeneemt. Met een netwerkanalyse brengen we de mobiliteitsbehoefte, het aanbod, de hoofdstromen, overstapplaatsen en het fijnmazige netwerk in kaart. Elk gebied vraagt hierin maatwerk. We zien kansen in het stapelen van middelen vanuit bestaande losse vervoerskolommen (wmo, leerlingen, speciaal onderwijs, ziekenvervoer, recreanten etc). Dit vraagt samenwerking met de partijen achter de geldstromen (overheid, zorg en bedrijfsleven). We gaan met inwoners in gesprek over hun mobiliteitsbehoefte en wat de Mienskip hierin zelf kan doen. We richten ons specifiek op **ouderen** die behoefte hebben aan ontmoeting, ondersteuning en zorg. En op **jongeren** die gebruik maken van het onderwijs en op zoek zijn naar reuring, sport, school, stage en ontmoeting. We onderzoeken ook hoe we hubs via het water bereikbaar kunnen maken: blue mobility. We houden rekening met de eventuele komst van de Lelylijn. We bouwen voort op ervaringen van elders, bijvoorbeeld uit Noardeast-Fryslân en Zeeland. We zien een transitie voor ons van losse vervoerskolommen naar een integraal, vraaggestuurd netwerk van mobiliteitsmogelijkheden.

Projecten binnen onze interventiestrategie:

- Inzet op preventie, gezond oud worden en normalisatie; eigenaarschap inwoners stimuleren
- De laagcomplex zorg dichtbij houden: onderzoeken innovatieve zorgconcepten in de uitgestrekte plattelandregio.
- Lokaal initiatief Brûsplak Joure als centrum voor ontmoeten
- Samenwerking voortgezet onderwijs: breed onderwijsaanbod verspreid over de regio
- Vanuit inwonersbehoefte en netwerkanalyse naar een regionaal mobiliteitsprogramma

Gevraagde bijdrage Rijk:

Kennis en best practices uitwisselen, in ieder geval op het gebied van:

- Zorgvraag verkleinen en nieuwe concepten: vanuit GALA, IZA, WOZO en de Juiste Zorg Op de Juiste Plek. Ook zien we kansen voor aansluiting bij het nieuwe programma Gezonde Leefomgeving: vanuit verbinding fysieke en sociale domein inzetten op preventie.
- Mobiliteit: we denken graag mee in een gezamenlijke kennisagenda mobiliteit/aanpak vervoersarmoede/nieuwe vervoersconcepten.

8. Pijler leefomgeving

Opgave

De grote opgaven dagen ons uit om de lokale kwaliteit en ons specifieke DNA te behouden

We koesteren de kwaliteit van onze prachtige leefomgeving: de meren en vaarten, de vergezichten. Het landschap is de drager van onze regio. We zijn eerder ook door het Rijk aangewezen als Nationaal Landschap. De kleine kernen zijn het goud van de regio. Sterke samenlevingen in een cultuurhistorisch waardevolle bebouwde omgeving. Deze kwaliteit van de leefomgeving is een bepalende factor in het welzijn van onze inwoners. Er komen grote opgaven op het gebied af: energieopwekking, wonen en water. Door deze opgaven zijn er ingrepen nodig in onze leefomgeving en is het relevanter dan ooit om hier zuinig op te zijn. Voor de grote opgaven zijn vaak middelen en kaders beschikbaar. Het bewaken van de kwaliteit van de leefomgeving krijgt in de praktijk te weinig aandacht in de groeiende strijd om de invulling van de ruimte. We willen nieuwe ontwikkelingen zoals een zonnepark, waterberging, sportpark of woonwijk juist benutten om de kwaliteit van de leefomgeving te behouden en versterken. Zo versterken de vele transities ook ons DNA en dragen we bij aan het welzijn van onze inwoners.

De wateropgaven staan in deze waterrijke regio op de voorgrond

We koesteren ons vele water als (ruimtelijke en recreatieve) kwaliteit. Maar het stelt ons ook voor grote opgaven. Het centrale merengebied is namelijk omringd met veen(weide)gronden. Het maaiveld ligt hier beneden NAP en daalt nog steeds als gevolg van ontwatering. De opgave in het veenweidegebied pakken we op via het Fries Programma Landelijk Gebied. Binnen deze Regio Deal concentreren we ons op de wateropgave in bebouwd gebied.

Onze ruimtelijke en sociale kwaliteiten staan centraal bij nieuwe ontwikkelingen

Bij nieuwe ontwikkelingen (vanuit bijvoorbeeld de woonopgave en energietransitie) zetten we het DNA en de kwaliteit van onze leefomgeving centraal. Grootschaligheid past ons vaak niet. We zoeken daarom naar het juiste schaalniveau, zodat het past bij de kernen. Samen met **omwonenden** zoeken we naar de specifieke lokale kwaliteit: de wensen verschillen per kern. We verbinden lokale opgaven aan elkaar. We stapelen geen stenen, we bouwen aan samenlevingen. Vooraf stellen we middelen beschikbaar zodat we de wensen uit de leefomgeving meteen mee kunnen nemen. We kiezen voor groen, voor openheid, gezondheid, samenredzaamheid, inclusie en de specifieke wensen van inwoners en kernen. We leggen de verbinding met de maatschappelijke opgaven die er spelen in die kern, bijvoorbeeld op het gebied van voorzieningen en gezond blijven door beweging. We zoeken concrete inrichtingsoplossingen die passen bij het gebied en de mensen. Zo tasten de vele transities het DNA van onze regio niet aan, maar wordt het DNA juist versterkt. Het op deze manier bewaken van de lokale ruimtelijke kwaliteit sluit aan op het NOVEX-proces van de provincie, maar ook bij programma Mooi Nederland en programma Gezonde Leefomgeving.

Water is een kans voor economische ontwikkeling, mobiliteit en een warmtebron

We zetten water in als onze kracht en combineren wateropgaven met bijvoorbeeld de woningbouwopgave. We willen het vervoer over water een boost geven, water als warmtebron (aquathermie) inzetten en water nog meer als drager inzetten voor recreatie en voor ruimtelijke kwaliteit. Water en bodem zijn sturend bij onze ruimtelijke keuzes. Bij ontwikkelopgaven in de veenweidegebieden zetten we stevig in op waterrobuust bouwen. Dit is nodig in de toekomst, maar biedt ook mooie kansen voor de grote bouwsector in onze regio om te komen met oplossingen die ook elders kunnen worden toegepast. We willen ervaring opdoen met de uitwerking van de Maatlat groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving binnen onze veenweidegebieden, gericht op het voorkómen van maaiveldvaling en op

het omgaan met extremere weersomstandigheden. We zien grote kansen voor pilots in onze regio en zullen deze samen met het waterschap verkennen. Insteek hierbij is: water op straat blijft beperkt tot ongemak en leidt niet direct tot schade. Essentieel voor onze regio hierbij is het bouwen naar aard en schaal, passend bij de omgeving.

Projecten binnen onze interventiestrategie:

- Energiestad Bolsward: initiatief voor duurzame energieopwekking (waterstof/geothermie), gecombineerd met verduurzaming bedrijven-terreinen en woningvoorraad, in samenspraak en met kwaliteit voor de leefomgeving.
- Klimaatadaptief Woudsend: combineren van de wateropgave met lokaal aangedragen koppelkansen: groen, biodiversiteit, ontmoeten en bewegen. Voor nieuwe ontwikkelingen zoeken we nieuwe vormen van waterrobuust bouwen. We werken technische innovaties samen met de bewoners uit en doen ervaring op.
- Onze koppositie op het gebied van aquathermie versterken, onder meer door verbinding met woningen en bedrijven. We onderzoeken de mogelijkheden voor een kenniscentrum duurzame energie.
- Zuidwest-Friesland als waterland! Waar Friezen wonen op het water. Waar we energie uit water halen. Ons voedsel op water verbouwen. Het zuiverste drinkwater hebben. Waar stad en platteland via water met elkaar verbonden zijn en onze OV- knooppunten met het water verbonden zijn.
- Aardgasvrij Terherne: onderzoek met energie coöperatie De Poask of we gas kunnen vervangen door biogas, waterstof of de benodigde energie lokaal produceren en opslaan m.b.v. van zon, wind en bodem. Terherne ligt op een ideale locatie waarbij de oplossing voor de productie en opslag van warmte rondom het dorp ligt.

Gevraagde bijdrage van het Rijk:

Kennis en best practices uitwisselen, in ieder geval op het gebied van:

- Bewaken lokale ruimtelijke kwaliteit: in aansluiting op programma Mooi Nederland en programma Gezonde Leefomgeving.
- Waterrobuust bouwen: we vragen hulp bij de implementatie van de Maatlat groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving in onze specifieke omstandigheden (veenweidegebied, kleinschaligheid). Inzet van het expertteam vanuit RVO.

9. Pijler economie

Opgave

De arbeidsmarkt in onze regio wordt steeds krappere

De arbeidsmarkt knelt nu al binnen vele sectoren, waaronder de zorg. In de toekomst neemt het

tekort aan arbeidskrachten in onze regio toe, onder andere door de sterk krimpende beroepsbevolking (daling van 18% tot 2040). We zien dat jongeren steeds vaker kiezen voor een deeltijdbaan en geen betaalbare woning kunnen vinden in de eigen woonomgeving. Het opleidingsniveau ligt hier gemiddeld lager en we hebben moeite om hoger opgeleiden vast te houden in onze regio. Dat klemt steeds meer want de transitie naar een duurzame, circulaire economie vraagt structureel om andere vaardigheden en verandering van bedrijfsprocessen. Het is een grote uitdaging het onderwijs in de regio aan te laten sluiten op de toekomstige vraag vanuit het bedrijfsleven. Het groeiende tekort aan geschikte arbeidskrachten heeft een groeiend negatief effect op het vestigingsklimaat voor bedrijven in Zuidwest-Friesland. En daarmee in de toekomst ook voor onze leefbaarheid.

Transities zijn een grote uitdaging voor MKB-bedrijven

De scheepsbouw, landbouw, agrofood en waterrecreatie zijn de belangrijke sectoren binnen onze economie. Het overgrote deel van onze bedrijven bestaat uit MKB, een hoger percentage dan gemiddeld. Zij zijn vaak sterk lokaal geworteld en van groot belang voor het (sociaal) functioneren van onze Mienskip. De MKB bedrijven staan voor een grote opgave als het gaat om de transities die voor ons liggen. Bedrijven moeten veel investeren, innoveren en veel kennis hebben om te verduurzamen. Voor kleinere bedrijven is dit vaak lastig. Door het grote gebied met veel kernen is samenwerken en van elkaar leren in onze regio lastiger.

Arbeidsmarkt en onderwijs verbinden

De sterke sectoren binnen onze economie innoveren en investeren in de toekomst. De transitie naar een betekenis-economie (van winstmaximalisatie naar impactmaximalisatie) vraagt ook een transitie van onze arbeidsmarkt. We versterken onze economie door met onze ondernemers en regionale onderwijsinstellingen te werken aan het aantrekken en behouden van gekwalificeerd personeel. We investeren in onze beroepsbevolking door het onderwijsaanbod mee te laten bewegen met de vraag. Zodat de nieuw afgestudeerde MBO'ers in de regio straks klaar zijn om in onze sterke sectoren aan de verduurzaming te werken. Ook zetten we in op om- en bijscholen. We werken toe naar arbeidsmarktrelevant regionaal onderwijs; hier is grote winst te behalen. We werken toe naar een aantrekkelijke, krachtige, adaptieve arbeidsmarkt die klaar is voor de toekomst. Een groot deel van de beroepsbevolking is mbo-geschoold; samen met ondernemers en de mbo-instellingen in de regio werken we dit verder uit.

Lokale kracht en regionaal netwerk MKB

Er zijn relatief veel MKB-bedrijven en veel regionaal gewortelde bedrijven gevestigd in de regio, die bijdragen aan en onderdeel zijn van de Mienskip. Juist dat willen we versterken met deze regio. Het behouden van lokale kracht. Ondernemers zijn sociaal actief en werken mee aan lokale oplossingen voor de leefbaarheid. Dit past bij onze regio. En tegelijkertijd regionale netwerken bouwen en bruggen slaan. Met de Regio Deal zetten we in op faciliteren en verbinden van deze kleine MKB-bedrijven zodat ze van elkaar leren en elkaars kwaliteiten benutten. Samen met bedrijfsleven en onderwijs zoeken we naar duurzaam perspectief.

Koppositie maritieme sector uitbouwen

Zuidwest-Friesland heeft een koppositie in de maritieme sector. De vaarrecreatie draagt economisch flink bij en is onderdeel van onze identiteit. De regio heeft een prachtig vaarnetwerk waarin we veel investeren. Zuidwest-Friesland is een top watersportgebied op Europees niveau. De elektrificatie van de recreatieve vloot is een logische en noodzakelijke volgende stap. We versterken onze koppositie door te investeren in de laadvoorzieningen. Daarnaast zijn er voor de toekomst zorgen over de bevaarbaarheid in relatie tot de ambitie om de waterkwaliteit te verbeteren. Een betere waterkwaliteit zorgt namelijk voor meer waterplanten, waardoor de bevaarbaarheid in gevaar komt. Voor dit dilemma vinden we een oplossing. Hierin trekken we samen op met de regio Noardwest Fryslân, die in haar Regio Deal een vergelijkbare ambitie heeft opgenomen.

Transitie agrarische sector en kansen veenweidegebied

Onze agrarische sector zit in een grote transitie richting een meer duurzaam en volhoudbaar model, meer in balans met de leefomgeving. Dit heeft veel impact in onze regio, want onze regio telt de meeste melkveebedrijven van Nederland. De sector is nauw verbonden met de Mienskip en de maakindustrie. De transitie van de agrarische sector heeft dan ook grote (economische en sociale) gevolgen. Deze staat centraal in het NPLG; de aanpak binnen de Regio Deal is complementair aan het NPLG door in te zetten op een krachtige economie en aantrekkelijke leefomgeving. We zoeken naar nieuwe economische kansen voor de sector. Deze zien we onder meer in nieuwe teelten, bijvoorbeeld ten behoeve van duurzame bouw en in de combinatie met nieuwe recreatieve ontwikkelingen.

Projecten binnen onze interventiestrategie:

- Samen met de Friese onderwijsinstellingen en het bedrijfsleven een passend aanbod creëren op het gebied van leven lang ontwikkelen (LLO), met gerichte programma's voor de sectoren techniek, zorg en gastvrijheid; in aansluiting op de

regionale vraag. Hierin trekken we samen op met Innovatiepact Fryslân.

- Werkgevers en werkzoekenden bij elkaar brengen. We bouwen samen met Innovatiepact Fryslân een brug tussen werk(zoek)enden en werkgevers via een digitaal platform.
- Actief startende ondernemers begeleiden met supportprogramma Founded in Friesland, van start tot groei. Met hoogwaardige programmering voorzien we in kennis, inspiratie en verbinding met de juiste partners.
- Regionale ondernemers sloegen de handen ineen om de eerste elektrische vaarregio wereldwijd te worden. Dit vraagt samenwerking en investeringen. In een gezamenlijk project werken we aan de innovatie, infrastructuur en nieuwe vormen van samenwerking.

Gevraagde bijdrage Rijk:

Kennis en best practices uitwisselen, in ieder geval op het gebied van:

- Arbeidsmarkt en onderwijs verbinden: project Ontwikkelkracht en thema Leven Lang Ontwikkelen
- Innovatie en verduurzaming: Nationaal programma circulaire economie
- MKB: Stimuleringsmaatregelen MKB
- Ruimte voor pilotprojecten

10. De financiën

Bijdrage regio en Rijk

Voor de Regio Deal Zuidwest-Friesland vragen we een financiële bijdrage van het Rijk van € 17,5 miljoen. Het totale Regio Deal bedrag is minstens € 35 miljoen. De omvang van de opgaven die we aanpakken is vele malen groter dan 35 miljoen. Bij het bepalen van dit bedrag hebben we rekening gehouden met wat we kunnen dragen als organisaties, zowel op het gebied van de cofinanciering als de uitvoering. Met deze investering zetten we grote stappen richting ons streefbeeld. De 4 overheden staan gezamenlijk garant voor 50% cofinanciering; hiervoor is een besluitvormingsproces doorlopen bij de verschillende overheden. Gemeente De Fryske Marren neemt de rol van regiokassier op zich. De opbouw van de regionale cofinanciering is als volgt:

Partij	Bijdrage
Gemeente Sudwest-Fryslan	6,0 miljoen + 0,7 mln in kind
Gemeente De Fryske Marren	4,3 miljoen + 0,7 mln in kind
Provincie Fryslan	5,0 miljoen + 0,7 mln in kind
Wetterskip Fryslan	projectgebonden investeringen, ntb in uitwerkingsfase
Maatschappelijke partners	projectgebonden investeringen, ntb in uitwerkingsfase
Optelsom	ruim 17,5 mln als gegarandeerde co-financiering; daarnaast vele projectgebonden investeringen

Multiplijer door bijdrage van de maatschappelijke partners

Zoals te zien in bovenstaand overzicht is de bijdrage van de maatschappelijke partners nog niet uitgewerkt in de zin van inzet en financiële bijdragen. We zijn met de maatschappelijke partners al wel actief in gesprek over de opgave; zij delen de opgave en zijn bereid te investeren. Een aantal voorbeelden. Twee samenwerkende onderwijsinstellingen willen investeren in de regiocampus; zorginstellingen in innovatieve oplossingen rondom het zorgvraagstuk. Diverse ondernemers willen graag actief deelnemen aan kwaliteit van de leefomgeving en arbeidsmarkt opgaven. Het waterschap pakt haar wateropgave in samenhang met de maatschappelijke opgaven in deze Regio Deal aan.

Doelmatige inzet middelen: lerend en adaptief beleid

De samenhangende aanpak binnen de Regio Deal zit complex in elkaar. Meerdere domeinen grijpen op elkaar in en er zijn veel organisaties betrokken. Er zijn urgente problemen die aangepakt moeten worden en hiermee gaan we aan de slag. We experimenteren en leren. Wat op een bepaalde plek heeft gewerkt hoeft dat elders niet te doen. Daarom kiezen we voor een lerende en adaptieve projectmatige aanpak. Zo borgen we dat middelen doelmatig worden ingezet. De kans is groot dat we onderweg moeten bijsturen; we houden de vinger aan de pols. We werken samen met Planbureau Fryslân en leren van de ervaringen uit eerdere Regio Deals. Planbureau Fryslân maakt een monitorings- en evaluatieplan. Dit gebeurt binnen de kaders van de methode van lerende evaluatie: vanaf de start monitoren en als verwachtingen niet uitkomen het beleid bijstellen.

11. De organisatie

Samenwerking 4 overheden als stevige basis

Als vier overheden met een stevige regionale ambitie vragen we deze Regio Deal aan. We werken al jarenlang samen onder de vlag van de Gebiedsagenda; dit is een stevige basis om op voort te bouwen. Onze regionale ambities zijn nu deels vertaald in deze Regio Deal aanvraag. De bestaande governance structuur is een goede basis, maar vraagt wel aanpassing, omdat we met elkaar een grote verantwoordelijkheid aangaan. We kiezen voor een programmatische aanpak met een daarbij passende programma-organisatie. We sturen op overzicht voor alle betrokkenen, tempo en kwaliteit. We evalueren op inhoud, proces en relatie, tijdens en na projecten. We zijn flexibel als de omstandigheden wijzigen en bewegen mee met de situatie.

Mienskip

Het werken vanuit de Mienskip staat centraal in onze aanpak. We zoeken naar nieuwe manieren om inwoners te betrekken; de traditionele dorpsbelangen voldoen hiervoor niet meer. Per opgave en per doelgroep kan het betrekken van inwoners er anders uit zien. Met experimenten en lokale oplossingen leren we hoe we de Mienskip steeds beter in haar kracht zetten. Zo zorgen we dat inwoners in hun eigen kern en wijk de brede welvaart kunnen beïnvloeden.

Quadruple helix samenwerking

We hebben hoge verwachtingen van de samenwerking tussen overheid, Mienskip, onderwijs, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties (quadruple helix). We hebben elkaar nodig om onze opgaven te kunnen aanpakken. De wijze waarop de partners gaan participeren maken we in de volgende fase concreet. Hierbij staan de opgaven centraal: partijen en samenwerkingsvorm volgt op de inhoud. Met als basis een adviesgroep per pijler met daarin relevante partners uit de regio. Deze adviesgroepen bevatten een combinatie van bedrijven, onderwijs, Mienskip en overheid en hebben als taak om actief te adviseren over koers, focus en relevante ontwikkelingen en kansen.

Samenwerking met het Rijk

We zien de Regio Deal als kans om samen het Rijk aan onze urgente opgaven te werken. Hiermee brengen we kennis en ervaring vanuit het Rijk samen met de kennis die regiopartners inbrengen over de specifieke situatie in de regio. We werken aan integrale opgaven, terwijl onze eigen organisaties en ook de rijksoverheid grotendeels sectoraal georganiseerd zijn. In de uitwerkingsfase verkennen we graag samen hoe we deze samenwerking het best kunnen inrichten, waarbij de opgave centraal staat.

Duurzame samenwerking

Na evaluatie zetten we in op continueren van de succesvolle elementen in de regionale samenwerking en samenwerking met het Rijk. Deze samenwerking evalueren we voortdurend en we sturen bij waar nodig. We betrekken de adviesgroepen bij deze evaluatie. We zien deze Regio Deal als een goede eerste stap om te komen tot een structureel programma voor regionale ontwikkeling en om een langdurige samenwerking met het Rijk aan te gaan (Elke Regio Telt). Samen gaan we aan de slag voor de brede welvaart van onze kinderen en kleinkinderen.